

GEOGRAFIJOS MOKYTOJŲ DARBO PAMOKOSE SU SUTRIKUSIO INTELEKTO MOKINIAIS PATIRTIES TYRIMAS

Regina Venckienė, Lietuvos edukologijos universitetas

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariami kai kurie geografijos mokytojų darbo su sutrikusio intelekto mokiniais patirties aspektai, išryškinamos šį sutrikimą turinčių mokinių ugdymo(si) problemos, geografijos mokytojų veiklos planavimo bei mokymo(si) turinio individualizavimo ir taikomos metodikos patirtys, įvardijami dažniausiai naudojami mokymo(si) ir vertinimo būdai bei metodai, bendravimo ir bendradarbiavimo su kitais suinteresuotais asmenimis niuansai.

Reikšminiai žodžiai: geografijos mokytojai, sutrikusio intelekto mokiniai, ugdymo(si) problemos, ugdymo turinys ir jo individualizavimas, mokymo(si) ir vertinimo metodai.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15823/ge.2017.13>

ĮVADAS

Aktualumas. Lietuva, nuolat reformuodama švietimo sistemą, akcentuoja, kad privaloma mokykla yra prieinama visiems vaikams, nepriklausomai nuo jų gebėjimų ir poreikių. Tai patvirtina ir nuo 2011 m. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos įstatymas, kuriame teigiama, jog mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą įgyvendina visos privalomąjį ir visuotinį švietimą teikiančios mokyklos, kiti švietimo teikėjai, atskirais atvejais – mokyklos (klasės), skirtos mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti (LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas, 2011).

Lietuvos bendrojo ugdymo mokytojų darbo su specialiųjų poreikių mokiniais patirtis siekia 1993 m., o tai reiškia, kad jau daugiau kaip dvidešimt metų mūsų šalies bendrojo ugdymo klasėse mokosi įvairių mokymosi sutrikimų ir negalių turintys mokiniai (Galkienė, 2013). Remiantis Statistikos departamento duomenimis, Lietuvoje 2012–2013 m. m. specialiųjų poreikių mokinių buvo 40 348, t. y. 10,8 proc. visų Lietuvos mokinių. Tais pačiais duomenimis, Lietuvoje buvo 4 847 intelekto sutrikimų turintys mokiniai. Tai specifinė mokinių grupė, turinti mokymosi sunkumų, kurie pasireiškia sutrikusiu suvokimu, veiksminio ir loginio mąstymo, dėmesio stoka, atminties specifiškumu, kalbos neišsivysty-

mu ir emociniu nebrandumu (Monkevičienė, 2003; Hallahan, Kauffman, 2003; Koffemanas, 2004; U.S. Department of Education, 2010; Subotkevičienė, 2015). Todėl organizuodami ugdymo(si) procesą mokytojai, ypač jauni, gali patirti tam tikrų sunkumų, nes svarbu ne tik vykdyti švietimo dokumentuose pateiktus nurodymus, bet ir atsižvelgti į kiekvieno konkretaus vaiko unikalumą, pažinti mokinio asmenybę, turėti žinių apie mokinio socialinę aplinką bei laiku sulaukti mokyklos administracijos ir specialistų pagalbos. Lietuvoje tebevyksta diskusijos apie sutrikusio intelekto vaikų ugdymą(si) bendrojo ugdymo mokykloje. Daugiausia tyrinėjamos nuostatos dėl sutrikusio intelekto vaikų integracijos ir sunkumų, su kuriais susiduriama organizuojant šių vaikų ugdymo procesą, arba jis įvairiais aspektais nagrinėjamas bendrame specialiųjų poreikių turinčių mokinių ugdymo(si) organizavimo kontekste (Hornby, 1999; Ališauskas, 2001; Ambrukaitis, Ruškus, 2002; Dabrišienė, Narkevičienė, 2002; Gevorgianienė ir kt., 2003; Silva, Morgado, 2004; Kugelmass, Ainscow, 2004, East, Evans, 2008; Galkienė, 2005, 2007, 2013; Survutaitė, 2012; Giedrienė, 2013; Jankevičienė, 2013 ir kt.). Kita vertus, pasigendama tyrimų, kurie atskleistų ir apibendrėtų įvairių dalykų mokytojų darbo patirtį pamokose, išryškintų konkrečias ugdymo(si) problemas ir privalumus per pamokas, pagalbos priemones, bendradarbiavimo su kitais suinteresuotais asmenimis galimybes bei mokytojų mokymo(si) ir į(si)vertinimo metodų taikymo asmenines patirtis. Atlikus mokslinės literatūros ir švietimo dokumentų analizę galima suformuluoti šio **tyrimo problemą** – nėra pakankamai atskleista, kaip geografijos mokytojai, dirbantys su sutrikusio intelekto mokiniais bendrojo ugdymo mokyklose, turi organizuoti ugdymo procesą per pamokas.

Suformulavus aktualius ir probleminius straipsnio teiginius apibrėžiamas **tyrimo subjektas** – Lietuvos geografijos mokytojai.

Tyrimo objektas – Lietuvos geografijos mokytojų darbo su sutrikusio intelekto mokiniais patirtis.

Tyrimo tikslas – ištirti Lietuvos mokytojų darbo su sutrikusio intelekto mokiniais patirtį geografijos pamokose.

Tyrimo uždaviniai:

- 1) ištirti, su kuriais suinteresuotais asmenimis geografijos mokytojams tenka daugiausia bendrauti ir bendradarbiauti organizuojant sutrikusio intelekto mokinių ugdymą(si);
- 2) išsiaiškinti geografijos mokytojų veiklos planavimo bei mokymosi turinio individualizavimo ir metodikos ypatumus dirbant su sutrikusio intelekto mokiniais;

- 3) išanalizuoti, kokias sutrikusio intelekto mokinių kompetencijas, gebėjimus ir vertybes geografijos mokytojai ugdo savo pamokose bei kokius mokymo(si) ir į(si)vertinimo metodus taiko.

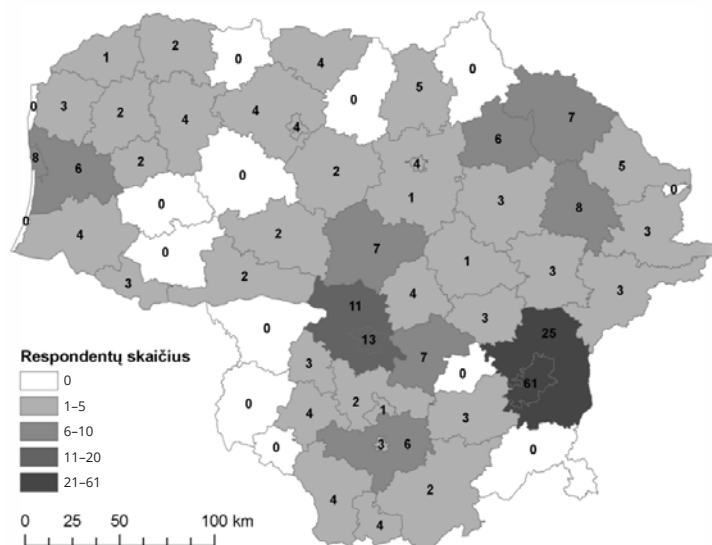
Tyrimo metodai:

- 1) *teorinis* – mokslinės pedagoginės, psichologinės literatūros ir švietimo dokumentų analizė, lyginimas, sintezė, apibendrinimas;
- 2) *empirinis* – atviro / uždaro tipo klausimynas, padėjęs atskleisti geografijos mokytojų darbo su sutrikusio intelekto mokiniais patirtį. Klausimynas buvo sudarytas iš šių struktūrinių dalių: kreipimosi į tyrimo dalyvius, demografinių duomenų rinkimo bloko ir tyrimo tikslą atitinkančių klausimų. Demografinių duomenų bloke siekiama išsiaiškinti bendrą informaciją apie respondentus – lytį, amžių, išsilavinimą, kvalifikacinę kategoriją, darbo stažą, kokio tipo bei kurios savivaldybės mokykloje mokytojas dirba. Antrajame bloke pateikiami klausimai, skirti tyrimo tikslui pasiekti ir iškeltiems uždaviniams išspręsti. Anketai sudaryti buvo naudojami uždarų klausimų tipai (Kardelis, 2007; Sliužinskė, 2013);
- 3) *duomenų analizė* – duomenys apdorojami *Microsoft Office Excel 2007* programa.

TIRIAMŲJŲ IMTIES APIBŪDINIMAS

Tyrime dalyvavo 265 geografijos mokytojai iš visos Lietuvos (1 pav.): 86 proc. moterys, 14 proc. vyrų. Respondentų amžius buvo įvairus, svyravo nuo 20 iki daugiau nei 61 m. Didžioji dalis apklausoje dalyvavusių pedagogų buvo 41–50 m. amžiaus grupėje (36 proc.). Pagal išsilavinimą beveik visi turėjo aukštąjį universitetinį išsilavinimą, o 38 proc. apklaustųjų dar buvo baigę ir magistro studijas.

Respondentų pedagoginis stažas svyravo nuo 1 iki 39 metų. Jų pasiskirstymas pagal kvalifikacinę kategoriją buvo toks: 43 proc. buvo vyr. mokytojai, 35 proc. – metodininkai, 20 proc. – mokytojai ir 2 proc. – ekspertai. 51 proc. apklaustųjų geografijos mokytojų dirbo progimnazijose, 45 proc. – gimnazijose, likusi dalis nurodė abi minėtas darbovietes arba profesines mokyklas ir daugiafunkčius centrus.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas Lietuvos savivaldybėse
(žemėlapis autorė – geografijos edukologijos 2 kurso magistrantė A. Bilinska)

TYRIMO TEORINIS PAGRINDIMAS

Sutrikusio intelekto mokiniams, besimokantiems bendrojo ugdymo mokyklose, reikalingas ypatingas dėmesys, priežiūra ir ugdymas(is). Tai vaikai, išsiskiriantys lėtesniu mokymo(si) tempu, nepakankamu suvokimo aktyvumu, nesugebėjimu adekvačiai apibendrinti ir lyginti, daryti išvadas bei planuoti. Jiems dažnai būdinga dėmesio stoka, neadekvatus reagavimas į įvairias situacijas bei staigi nuotaikų kaita (Monkevičienė, 2003; Hallahan, Kauffman, 2003; Koffemanas, 2004; Pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos, 2010; U. S. Department of Education, 2010; The Arc, 2011; Intellectual Disability, 2015; Subotkevičienė, 2015 ir kt.). Taip pat nevalia pamiršti, kad kiekvienas vaikas yra unikalus, turintis tik jam būdingų teigiamų ar neigiamų asmeninių savybių, socialinės aplinkos kontekstą ar tiesiog specifinių mokymosi ir elgesio problemų. Siekdami užtikrinti ugdymo kokybę, mokytojai turi kruopščiai suplanuoti savo veiklą – parinkti tinkamus ugdymo būdus ir formas, mokymo(si) metodus ir mokymo(si) priemones, individualizuoti sutrikusio intelekto mokiniams skirtą mokymo(si) medžiagą, gebėti diferencijuoti ugdymą tinkamai organizuodami bendrą klasės veiklą, gebėti kreiptis pagalbos į mokyklos specialistus ir tėvus bei

bendrauti ir bendradarbiauti su kolegomis. Mokslinės literatūros ir empirinių tyrimų analizė (Ališauskas, 2001; Ambrukaitis, Ruškus, 2002; Dabrišienė, Narkevičienė, 2002; Gevorgianienė, Zaikauskas, 2007; Silva, Morgado, 2004; Kugelmas, Ainscow, 2004, East, Evans, 2008; Galkienė, 2003, 2005, 2013; Survutaitė, 2012; Giedrienė, 2013; Jankevičienė, 2013; Reynolds, Zupanick, Dombeck, 2013; Subotkevičienė 2014, 2015 ir kt.) rodo, kad, dirbant kryptingai, nuosekliai, nustatant pasiekiamus tikslus bei aiškias sąsajas tarp socialinės aplinkos ir sutrikusio intelekto mokinių gyvenimo patirties, parenkant jų poreikius ir gebėjimus atitinkančias užduotis bei metodiką, galima įveikti mokymosi sunkumus ir siekti galimybės tobulėti besimokant įvairių mokyklinių dalykų. Geografija – tai mokslų sistema, apimanti gamtos ir visuomenės mokslų šakas, kurios tiria gamtinius ir gamybinius teritorinius kompleksus bei jų komponentus. Tai vienas labiausiai integruotų mokomųjų dalykų mokykloje. Geografija atskleidžia mozaikinio pasaulio gamtos ir visuomenės vientisumą, erdvines civilizacijų ir kultūrų sąsajas, gamtos ir visuomenės savitarpio priklausomybę, jų raidos ir išlikimo klausimus (Bendrosios programos, 2009). Geografija sutrikusio intelekto mokiniams padeda ugdyti geografinį pasaulėvaizdį, domėtis savo ir kitų šalių gamtos bei visuomenės įvairove, formuoti pozityvų jų požiūrį į supančią aplinką, saugų elgesį gamtinėje ir visuomeninėje aplinkoje (Pagrindinio ugdymo pritaikymo rekomendacijos, 2010). Įgyvendinant šį tikslą, dalyko mokytojams reikia siekti sukurti tam palankias mokymo(si) strategijas, nepamirštant ir bendrųjų kompetencijų, kurios leistų šiuos sutrikimus turinčius mokinius išmokyti mokytis, būti kuo labiau savarankiškus, planuoti laiką, lavinti skaitymo, klausymo, praktinių darbų atlikimo ir savo darbo vertinimo gebėjimus (Subotkevičienė, 2014).

Dar viena svarbi ugdymo(si) dalis – mokinių pasiekimų vertinimas ir į(si)vertinimas. Remiantis mokslinė literatūra ir švietimo dokumentais (Jucevičienė, 1998; Laužackas, 2000; LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas, 2004; Šiaučiukėnienė, Visockienė, Talijūnienė, 2006; Pečiuliauskienė, Barkauskaitė, 2011; Indrašienė, Žibėnienė, 2014 ir kt.) vertinimą galima traktuoti kaip procesą, susidedantį iš informacijos kaupimo, interpretavimo, apibendrinimo ir kitų sistemingų vertinimo veiksmų. Šiuolaikinis vertinimas suprantamas ne kaip besimokančiojo žinių vertinimas, bet plačiąja prasme – kaip orientuotas į besimokančiųjų asmeninių galių plėtojimą, adekvatų savo galimybių ir gebėjimų vertinimą, kai siekiama tobulinti mokymą(si), skatinti motyvaciją ir ugdymo proceso efektyvumą neignoruoiant individualių besimokančiojo mokymosi tempų ir būdų bei atsižvelgiant į besimokančiojo poreikius. Sutrikusio intelekto mokiniams, pasižymintiems suvokimo stoka, mąstymo specifiškumu bei savire-

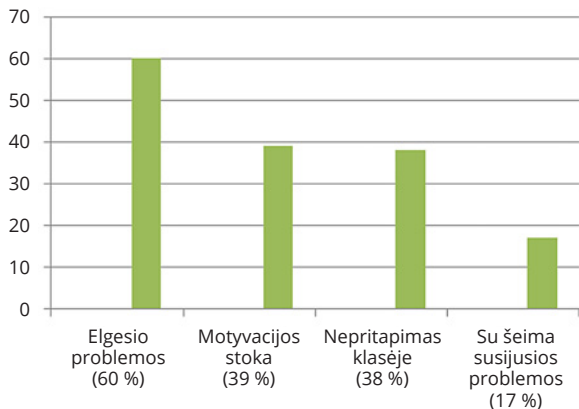
guliacijos sutrikimais, turi būti ypač aišku ne tik tai, ką turi atlikti pamokoje, bet ir kaip bus už tai vertinami. Staigi nuotaikų kaita, emocijų nevaldymas, neadekvatus elgesys arba atvirksčiai dažnas abejingumas viskam trukdo intelekto sutrikimų turintiems mokiniams objektyviai įsivertinti ir reflektuoti savo veiklą. Todėl šiame kontekste reikia pabrėžti, kad kiekvienam mokytojui svarbu ne tik vertinti šių mokinių žinias, įgūdžius, bendrus ir dalykinius gebėjimus, nustatyti mokymo(si) pažangą, bet ir nuolat stebėti, kalbėtis bei diskutuoti jaučiant grįžtamąjį ryšį (Subotkevičienė, 2015).

Visi minėti teiginiai sudarė teorinį pagrindą atlikti geografijos mokytojų darbo patirties ypatumų su sutrikusio intelekto mokiniais tyrimą.

TYRIMO DUOMENYS IR JŲ APIBŪDINIMAS

Atliekant tyrimą pirmiausia buvo siekiama išsiaiškinti, kokia dalis Lietuvos geografijos mokytojų dirba su sutrikusio intelekto mokiniais. Paaikškėjo, kad tik 17 proc. apklaustųjų niekada neteko ugdyti šių mokinių. Tai leidžia daryti prielaidą, kad dauguma sutrikusio intelekto mokinių yra išties integruojami į bendrojo ugdymo mokyklas ir jų ugdymas mokytojams gali kelti nemažai darbo iššūkių. Tai patvirtina ir kito klausimo atsakymai. 39 proc. apklaustųjų geografijos mokytojų į klausimą „Ar pritariate teiginiui, kad sutrikusio intelekto mokinių ugdymas yra privalomas bendrojo ugdymo mokyklose?“ atsakė neigiamai, 28 proc. neturėjo nuomonės ir tik 33 proc. – teigiamai.

Vadovaujantis nuostata, kad tai ypatinga mokinių grupė, turinti specifinių mokymosi sunkumų, šiuo tyrimu buvo siekiama sužinoti, kokias problemas įžvelgia geografijos mokytojai savo pamokose dirbdami su sutrikusio intelekto mokiniais. Daugiausia apklaustieji mokytojai mano, jog dirbant su sutrikusio intelekto mokiniais yra sunku individualizuoti pamokos mokymo(si) medžiagą. Tai pabrėžė 73 proc. apklaustųjų. Nemaža dalis (60 proc.) respondentų įvardijo elgesio problemas, kurios labai trukdo pamokos darbui. 39 proc. apklaustųjų išskyrė pačių mokinių motyvacijos stoką, 38 proc. – nepritapimą klasėje. 17 proc. mokymosi sunkumus siejo su šeimos problemomis (2 pav.).

2 pav. Problemos, kurias įžvelgia geografijos mokytojai savo pamokose

Labai gaila, kad minėtas ir kitas problemas, susijusias su sutrikusio intelekto mokiniais, apklaustieji mokytojai dažniausiai sprendžia patys. Tą nurodė dauguma, net 85 proc., apklaustųjų geografijos mokytojų. Iš mokyklose esančių specialistų dažniausiai mokytojams talkina specialieji pedagogai (8 proc.) ir psichologai (7 proc.). Labai džiugu, kad 29 proc. tyrime dalyvavusių mokytojų klasėse padeda mokytojo padėjėjai. Tačiau tyrimo duomenys atskleidė, kad geografijos mokytojai mielai bendrauja ir bendradarbiauja su kitais savo mokyklos kolegomis – aptaria įvairias problemas ar iškilusius mokymo(si) sunkumus. Tai išskyrė 44 proc. apklaustųjų. Tarp įvardytų geografijos mokytojai minėjo kitų dalykų mokytojus, klasės auklėtojus ir mokyklos administraciją. 28 proc. glaudžiai bendrauja ir bendradarbiauja su sutrikusio intelekto mokinių tėvais. 12 proc. geografijos mokytojų nurodė, kad su šių mokinių tėvais bendrauja kas 2–3 savaites, likusi didžioji mokytojų dalis nurodė, kad tai daro kartą per trimestrą.

Kiekvienam mokytojui labai svarbu, kad visi pamokos dalyviai būtų aktyvūs, darbingi, siekiantys planuotų pamokos uždavinių, kad pasitvirtintų laukiami rezultatai, būtų įgyvendinti ir įvertinti mokinių pasiekimai. Niekam nekelia abejonių, kad, dirbdami su sutrikusio intelekto mokiniais, geografijos mokytojai rašo individualizuotas programas, kuriose metams (ar trimestrui) suplanuoja mokinio veiklą – iškelia uždavinius, individualizuoja atitinkamos klasės mokymo(si) turinį, nurodo esminius mokymo(si) ir į(si)vertinimo metodus, numato papildomą literatūrą ir laukiamus rezultatus. Ypač tai aktualu, kai klasėje mokosi keli minėtą sutrikimą turintys mokiniai. Šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti mokymo(si) turinio individualizavimo ypatumus, kokios priemonės ir papildoma literatūra padeda geografijos mokytojams dirbti su sutrikusio in-

telekto mokiniais, ar geografijos mokytojai randa ir kur ieško medžiagos apie šiuos mokinius ir jų ugdymo galimybes. Paaiškėjo, kad 49 proc. respondentų išimtinai patys individualizuoja atitinkamos klasės (ar koncentro) geografijos mokymo(si) turinį (individualizuoja vadovėlio medžiagą ir patys kuria užduotis). 20 proc. apklaustųjų ne tik patys individualizuoja, bet ir pasinaudoja specializuotų vadovėlių medžiaga (pvz., 8 klasės geografijos vadovėliu) (Dijokienė, Brazienė, Martišiūtė, 2011), o 18 proc. dar naudoja ir specialiųjų pedagogų parengtą bei geografijos pamokoms tinkančią mokymo(si) medžiagą. Paklausti apie papildomus literatūros šaltinius, dauguma apklaustųjų (74 proc.) atsakė, kad nuolat ieško informacijos įvairiuose internetiniuose portaluose, nemažai mokytojų (51 proc.) lankosi konferencijose ir seminaruose, kuriuose mokytojai dalijasi darbo patirtimi, o dar 24 proc. nuolat seka ir ieško informacijos specializuotose leidiniuose (knygose, žurnaluose, pavieniuose straipsniuose). Apklausa parodė, kad daugelis tyrime dalyvavusių pedagogų išties domisi ir ieško jiems tinkamos informacijos apie sutrikusio intelekto vaikus. Į klausimą, ar jos pakanka, dauguma (60 proc.) atsakė „taip“. Deja, kita dalis mano priešingai.

Taip pat apklausoje dalyvavusių mokytojų buvo klausama, kokiais trumpesniais laikotarpiais jie planuoja savo darbą pamokose su sutrikusio intelekto mokiniais (omenyje turėtos konkrečios savaitės pamokos, kai tenka apgalvoti pamokų siekinius, uždavinius, realius pasiekimus visos klasės kontekste). Apdorojus duomenis paaiškėjo, kad 37 proc. apklaustų geografijos mokytojų suplanuoja savo veiklą ir parengia sutrikusio intelekto mokiniams mokymo(si) medžiagą bei užduotis prieš kiekvieną pamoką, 38 proc. – savaitei, 17 proc. – mėnesiui ir nežymi mokytojų dalis (8 proc.) – visam trimestriui. Taip pat paaiškėjo, kad tie mokytojai, kurie planuoja sutrikusio intelekto mokinių veiklą prieš kiekvieną pamoką, vidutiniškai pasiruošti tokiai pamokai užtrunka 30 min. Kas planuoja pamokas savaitei, užtrunka 1 valandą, o tie, kas planuoja mėnesiui ir ilgiau, vidutiniškai prie pamokų planų praleidžia 2–3 valandas. Tačiau patys mokytojai pabrėžia, kad tiksliai nustatyti pasiruošimo laiką gana sudėtinga, nes tam įtakos turi daugelis veiksnių, pvz.: pamokos tema, pamokos eiliškumas tvarkaraštyje, mokinių skaičius klasėje ir bendras klasės klimatas, sutrikusio intelekto mokinio amžius ir asmeninės savybės.

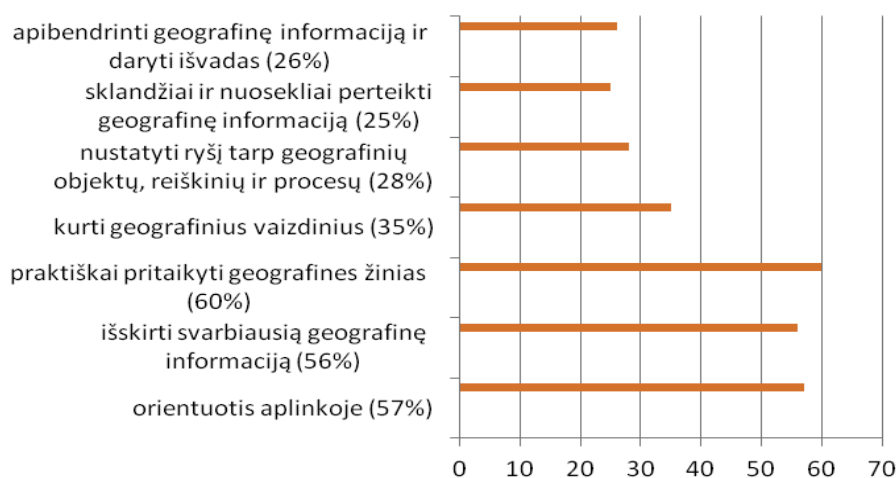
Remiantis straipsnio teoriniu pagrindu, kad tinkamai parengtos mokinių individualius specialiuosius poreikius atitinkančios mokymo(si) strategijos padeda įveikti mokymosi sunkumus ir suteikia galimybių vystytis besimokant įvairių mokyklinių dalykų, šiuo tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokius mokymo(si) metodus geografijos mokytojai taiko organizuodami sutrikusio

intelekto mokinių ugdymą(si). Atlikus analizę paaiškėjo, kad mokytojai linkę taikyti ir klasikinius, ir aktyviuosius mokymo(si) metodus. 95 proc. apklaustųjų dirbdami su sutrikusio intelekto mokiniais pirmumo teisę teikia klasikiniams mokymo(si) metodams (geografinių objektų lyginimas, atsakinėjimas į klausimus, lentelių ir schemų pildymas, geografinių objektų modelių kūrimas, bandymai, stebėjimai), tačiau 43 proc. visų dalyvavusiųjų taiko ir aktyviuosius metodus. Jie pabrėžė, kad tokiose geografijos pamokose su visa klase aktyviai dirba ir sutrikusio intelekto mokiniai. Dažniausiai mokytojų buvo paminėti šie: grupinis darbas, darbas poromis, „abipusis mokymas“, „žinau–noriu žinoti–išmokau“, „nuo visumos prie dalies“, durstinys.

Tyrimė dalyvavusių geografijos mokytojų apklausa atskleidė jų vertinimo ir į(si)vertinimo patirtį ugdant sutrikusio intelekto mokinius. Apibendrinus tam skirtą klausimyno dalį paaiškėjo, kad 100 proc. respondentų naudoja formalųjį vertinimą. 78 proc. visų geografijos mokytojų pabrėžė, kad nuolat vertina dar ir neformaliu būdu, kas ypač aktualu sutrikusio intelekto mokiniams (nuolatinis stebėjimas, kalbėjimas, veiklos analizavimas). Laba džiugu, kad net 70 proc. mokytojų naudoja kaupiamąjį vertinimą. Jis ypač veiksmingas tada, kai mokiniai atlieka užduotis per kelias nustatytas pamokas. Kaskart taikomi tarpiniai, o pabaigoje į dieną įrašomas galutinis įvertinimas. Tokiu atveju sutrikusio intelekto mokinys suinteresuotas dirbti per visą mokymo(si) procesą, o ne epizodiškai. Tai sudrausmina bei skatina šį sutrikimą turinčių mokinių savikontrolę ir mokymo(si) motyvaciją (Subotkevičienė, 2015). Į klausimą „Kokius vertinimo metodus taikote geografijos pamokose dirbdami su sutrikusio intelekto mokiniais?“ 69 proc. atsakė, kad tik apklausą raštu, o 29 proc., be apklausos raštu, dar nurodė ir apklausą žodžiu. Iš apklausos raštu variantų dominuojantys yra testai, atsakymai į klausimus ir žemėlapių pildymas. Apklausos žodžiu dominuojantis variantas – atsakinėjimas į klausimus. Kad pedagogai argumentuotų savo pasirinkimą, buvo pateiktas atviras klausimas – geografijos mokytojai turėjo paaiškinti, kodėl būtent tokius vertinimo metodus taiko. Apibendrinus ir suskirsčius į kategorijas atsakymų duomenis paaiškėjo, kad mokytojai pasirenka vertinimo metodus atsižvelgdami į: 1) individualius sutrikusio intelekto mokinio gebėjimus, 2) mokinio asmenines savybes; 3) pamokos temą, 4) apklausos nesudėtingumą konkrečiam mokiniui. Taip pat mokytojai stengiasi neišskirti sutrikusio intelekto mokinius iš visos klasės, parenka vertinimo metodus, atsižvelgdami į situaciją, norėdami pakelti mokinio motyvaciją arba nesukelti nepatogumų kitiems klasėje besimokantiesiems. Tačiau paklausti apie į(si)vertinimo metodus, taikomus geografijos pamokose dirbant su sutrikusio intelekto mokiniais, ab-

soliuti dauguma (97 proc.) atsakė tokių netaikantys. Paprašyti pakomentuoti, mokytojai dažniausiai minėjo tokias priežastis – neadekvatus savęs vertinimas ir laiko trūkumas pamokose.

Geografija – tai vienas iš nedaugelio dalykų, kuriuos mokosi sutrikusio intelekto vaikai, nepaprastai turintis šių vaikų vaizdinių ir sąvokų pasaulį. Remiantis Bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijomis (2010), geografijos ugdymo tikslas skirtas sutrikusio intelekto mokiniams padėti elementariai pažinti savo artimiausią, Lietuvos ir Europos gamtinę bei visuomeninę aplinką, skatinti ja domėtis, atsakingai ir saugiai joje elgtis. Siekdami šio tikslo mokiniai turi orientuotis savo artimiausioje aplinkoje, nurodytuose informaciniuose šaltiniuose susirasti reikiamą, nesudėtingą informaciją, domėtis savo artimiausios aplinkos, Lietuvos ir Europos gamtos bei visuomenės įvairove. Apdoroti duomenys parodė, kad apklausoje dalyvavę geografijos mokytojai savo pamokose pirmiausia ugdo šiuos geografinius gebėjimus: 57 proc. apklaustųjų savo pamokose visada ugdo gebėjimus orientuotis aplinkoje, 56 proc. – išskirti svarbiausią geografinę informaciją, 60 proc. – praktiškai pritaikyti geografines žinias, 35 proc. – kurti geografinius vaizdinius, 28 proc. – nustatyti ryšį tarp geografinių objektų, reiškinių ir procesų, 25 proc. – sklandžiai ir nuosekliai perteikti geografinę informaciją, 26 proc. – apibendrinti geografinę informaciją ir daryti išvadas (3 pav.).

3 pav. Geografiniai gebėjimai, kuriuos ugdo geografijos mokytojai

Bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijose (2010) nurodoma, kad kiekvieno mokytojo pareiga sutrikusio intelekto mokiniui ne tik perteikti dalykinės žinias, gebėjimus ir vertybines nuostatas, bet dar ir stengtis kurti tokias pamokų strategijas, kurios leistų šiuos mokinius išmokyti mokytis, būti jiems kuo labiau savarankiškiems, planuoti laiką, lavinti skaitymo, klausymo, praktinių darbų atlikimo bei savo darbo vertinimo gebėjimus, t. y., be dalykinių žinių ir gebėjimų, užtikrinti ir esminių kompetencijų (mokėjimo mokytis, komunikavimo, pažinimo, socialinės-pilietinės, iniciatyvumo ir kūrybingumo bei asmeninės) ugdymą. Tad atliekant tyrimą buvo siekiama išsiaiškinti, kokias bendrąsias kompetencijas ugdo mokytojai dirbdami geografijos pamokose su sutrikusio intelekto mokiniais. Paašškėjo, kad visas, tačiau, paprašyti išskirti pagal ugdymo svarbumą geografijos pamokose, jie bendrąsias kompetencijas išdėstė taip: pažinimo, socialinė, komunikavimo, asmeninė, iniciatyvumo ir kūrybingumo bei mokėjimo mokytis. Paprašyti pakomentuoti, mokytojai dažniausiai minėjo, kad pažinimo, socialinė ir asmeninė kompetencijos yra pačios svarbiausios sutrikusio intelekto mokiniams, nes jos reikalingos kasdieniame gyvenime. Jas ugdant mokiniai skatinami mąstyti, patirti pažinimo džiaugsmą, perprasti naujus dalykus, spręsti problemas, dalyvauti bendruomenės gyvenime, gebėti bendrauti ir bendradarbiauti. Su šiuo teiginiu susiję mokytojų atsakymai ir apie ugdomasias vertybes. 73 proc. apklaustųjų mokytojų geografijos pamokose ugdo pažintines vertybes, 63 proc. – demokratines, 51 proc. – humanistines.

Apklauskos pabaigoje respondentų buvo prašoma įvertinti savo darbą su sutrikusio intelekto mokiniais balų skalėje nuo 1 iki 5 (1 – blogai, 5 – puikiai). Apdorojus duomenis paašškėjo, kad tik 1 proc. tyrime dalyvavusių mokytojų savo darbą vertina 5 balais, dauguma, 56 proc., – 3 balais, 40 proc. – 2 balais ir 3 proc. – 1 balu. Paprašyti pakomentuoti įsivertinimą mokytojai minėjo dvi priežastis – sunku skirti daug laiko sutrikusio intelekto mokiniams, trūksta pasitikėjimo savimi arba kompetencijos.

Apibendrinus apklauskos duomenis, galima teigti, kad tyrimas parodė tam tikrus teigiamus ir neigiamus geografijos mokytojų darbo su sutrikusio intelekto mokiniais aspektus, padėjo išryškinti šį sutrikimą turinčių mokinių ugdymo(si) problemas, geografijos mokytojų veiklos planavimo bei mokymo(si) turinio individualizavimo ir taikomos metodikos patirtis, įvardyti dažniausiai naudojamus mokymo(si) ir vertinimo būdus bei metodus, bendravimo ir bendradarbiavimo su kitais suinteresuotais asmenimis niuansus bei suteikė galimybių apklaustiems mokytojams įsivertinti savo darbą su sutrikusio intelekto mokiniais.

IŠVADOS

1. Sutrikusio intelekto vaikai – tai specifinė mokinių grupė, išsiskirinti lėtesniu mokymo(si) tempu, nepakankamu suvokimo aktyvumu, nesugebėjimu adekvačiai apibendrinti ir lyginti, daryti išvadas, planuoti. Jiems dažnai būdinga dėmesio stoka, neadekvatus reagavimas į įvairias situacijas bei staigi nuotaikų kaita. Mokslinės literatūros ir empirinių tyrimų analizė rodo, kad, dirbant kryptingai, nuosekliai, nustatant pasiekiamus tikslus bei aiškias sąsajas tarp socialinės aplinkos ir sutrikusio intelekto mokinių gyvenimo patirties, parenkant jų poreikius ir gebėjimus atitinkančius ugdymo būdus ir formas, mokymo(si) ir vertinimo metodus, mokymo(si) priemones, individualizuojant šį sutrikimą turintiems mokiniams skirtą medžiagą, gebant diferencijuoti ugdymą, tinkamai organizuojant bendrą klasės veiklą, besikreipiant pagalbos į mokyklos specialistus ir tėvus bei bendraujant ir bendradarbiaujant su kolegomis, galima įveikti mokymosi sunkumus ir net siekti galimybės vystytis besimokant įvairių mokyklinių dalykų.
2. Apibendrinus geografijos mokytojų darbo su sutrikusio intelekto mokiniais patirties tyrimo duomenis paaiškėjo, kad beveik visi apklausti mokytojai dirba su šiais mokiniais. Apklausos atsakymuose nurodytas problemas didžioji respondentų dalis sprendžia savarankiškai, tačiau, jei reikia aptarti problemas, bendrauja su savo mokyklos kolegomis ir mokinių tėvais. Mokymo(si) turinį ir užduotis apklausti mokytojai individualizuoja patys. Tam dažniausiai pasirenka atitinkamos klasės Bendrojo ugdymo programai skirtas mokymo priemones, o papildomos informacijos ieško internetiniuose šaltiniuose bei įvairiuose specialiuose kursuose, seminaruose ir konferencijose. Dauguma geografijos mokytojų, ugdydami sutrikusio intelekto mokinius, taiko tiek klasikinius, tiek aktyvius mokymo(si) metodus, o vertindami – formalųjį ir neformalųjį būdus, naudodami apklausą raštu ir žodžiu. Apdoroti duomenys parodė, kad apklausoje dalyvavę geografijos mokytojai savo pamokose pirmenybę teikia geografinių gebėjimų bei visų bendrųjų kompetencijų ugdymui. Svarbu, kad apibendrinus tyrimo duomenis paaiškėjo ir tam tikri neigiami darbo patirties su sutrikusio intelekto mokiniais aspektai. Buvo nustatyta, kad didžioji dalis apklaustų geografijos mokytojų ugdydami sutrikusio intelekto mokinius nenaudoja į(si)vertinimo, kad mokiniai per dažnai apklausiami tik raštu, o savo darbo patirtį su šį sutrikimą turinčiais mokiniais vertina tik 2–3 balais, nurodydami kompetencijos stoką. Tenka

apgailėstauti, tačiau, nedaugelio geografijos mokytojų nuomone, sutrikusio intelekto mokiniai neturi būti ugdomi bendrojo ugdymo mokyklose.

LITERATŪRA

1. Ališauskas, A. (2001). Specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimas bendrojo lavinimo mokyklose: pokyčių analizė. Iš *Specialiųjų poreikių vaikų pažinimas ir ugdymas* (p. 6–11). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
2. Ambrukaitis, J., Ruškus, J. (2002). Adaptuotos bei modifikuotos ugdymo programos: taikymo efektyvumo veiksniai. *Specialusis ugdymas*, 2 (7), 6–23.
3. Dabrišienė, V., Narkevičienė, B. (2002). Individualizuoto ugdymo programų specialiųjų poreikių moksleiviams sudarymo principai: teorinis pagrindimas. *Specialusis ugdymas*, 2 (7), 24–30.
4. East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu: Praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas*. Vilnius: Tyto alba.
5. Galkienė, A. (2005). *Heterogeninių grupių didaktika: specialieji poreikiai bendrojo lavinimo mokykloje*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
6. Galkienė, A. (2003). *Pedagoginė sąveika integruoto ugdymo sąlygomis: Monografija*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
7. Galkienė, A. (2013). *Specialiojo ugdymo kaita: nuo atskirties pripažinimo link*. Vilnius: Edukologija.
8. Gevorgianienė, V., Zakauskas, V. (2007). Skirtingo tipo mokyklų neįymiai sutrikusio intelekto mokinių akademiniai pasiekimai. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 18, 158–169.
9. Giedrienė, R. (2013). *Specifiniai mokymosi sutrikimai ir vaiko socializacija*. Vilnius: Edukologija.
10. Hallahan, D., Kauffman, J. (2003). *Ypatingi mokiniai. Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma litera.
11. Hornby, G. (1999). Inclusion or delusion: can one size fit all? *Support for learning*, 14 (4), 152–157 [žiūrėta 2016 m. gegužės 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://hsc.wvu.edu/som/ot/connect/MentalRetardation/index.asp>.
12. Indrašienė, V., Žibėnienė, G. (2014). *Pasiekimų vertinimas ir įsivertinimas*. Vilnius: Mykolo Riomerio universitetas.
13. Intellectual Disability. Help for school-aged children. (2015). *Center for Parent Information and Resources*. [žiūrėta 2016 m. liepos 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parentcenterhub.org/repository/intellectual/#teachers>.
14. Jankevičienė, L. (2013). Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų integracija į bendrojo lavinimo mokyklą: būsimųjų pedagogų požiūris. *Socialiniai mokslai. Edukologija. Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1 (39), 32–38.
15. Jucevičienė, P. (red.). (1998). *Edukologinės idėjos Lietuvos švietimo sistemos modernizavimui*. Kaunas: KTU leidykla.
16. Koffemanas, R. (2005). Riboto ir neįymiai sutrikusio intelekto moksleivių kognityvinių gebėjimų ypatumai. *Specialusis ugdymas*, 1 (12), 50–60.
17. Kugelmass, J., Ainscow, M. (2004). Leadership for inclusion: a comparison of international practices. *Journal of research in special educational needs*, 4 (3), 133–141.

18. Laužackas, R. (2000). *Mokymo turinio projektavimas*. Kaunas: VDU leidykla.
19. *Mokinių pažangos ir pasiekimų vertinimo samprata*. Patvirtinta LR švietimo ir mokslo ministro 2004 m. vasario 25 d. įsakymu Nr. ISAK-256 [žiūrėta 2016 m. liepos 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.upc.smm.lt/ekspertavimas/biblioteka/fai-lai/samprata.pdf>.
20. Monkevičienė, O. (2003). Specifinės mokymosi negalės: atpažinimas ir ugdymo kryptys. Iš *Specialiojo ugdymo pagrindai* (p. 426–447). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
21. *Pagrindinio ugdymo bendrosios programos. Socialinis ugdymas*. (2009). Lietuvos Respublikos švietimo ministerija [žiūrėta 2016 m. liepos 21 d.]. Prieiga per internetą: http://portalas.emokykla.lt/bup/Puslapiai/pagrindinis_ugdymas_socialinis_ugdymas_bendrosios_nuostatos.aspx.
22. *Pagrindinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos. Specialiųjų poreikių žemų ir labai žemų intelektinių gebėjimų mokinių ugdymui*. (2010). Švietimo aprūpinimo centras. Vilnius.
23. Pečiuliauskienė, P., Barkauskaitė, M. (2011). *Pedagoginės praktikos mokykloje vadovas*. Vilnius: Edukologija.
24. Reynolds, T., Zupanick, C. E., Dombek, M. (2013). *Effective Teaching Methods For People With Intellectual Disabilities* [žiūrėta 2016 m. liepos 21 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.mentalhelp.net/articles/effective-teaching-methods-for-people-with-intellectual-disabilities>.
25. Silva, J. C., Morgado, J. (2004). Support teachers' beliefs about the academic achievement of students with special educational needs. *British journal of special education*, 31 (4), 207–214.
26. Subotkevičienė, R. (2014) Nežymiai sutrikusio intelekto mokiniai geografijos pamokose: edukaciniai ypatumai. *Tiltai*, 67 (2), 151–190.
27. Subotkevičienė, R. (2015). Nežymiai sutrikusio intelekto mokinių vertinimo ir įsi-vertinimo ypatumai geografijos pamokose. *Geologija. Geografija*, 1 (3), 157–166.
28. Survutaitė, D. (2012). *Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, ikiprofesinio ugdymo raida Lietuvoje*. Vilnius: Edukologija.
29. Šiaučiukėnienė, L., Visockienė, O., Talijūnienė, P. (2006). *Šiuolaikinės didaktikos pagrindai*. Kaunas: Technologija.
30. The Arc. (2011). *Intraduction to Intellectual Disability* [žiūrėta 2016 m. liepos 14 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.thearc.org/page.aspx?pid=2448>.
31. U. S. Department of Education. (2015). *37th Annual Report to Congress on the Implementation of the Individuals with Disabilities Education Act*. Washington, DC: Autor [žiūrėta 2016 m. liepos 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www2.ed.gov/about/reports/annual/osep/2015/parts-b-c/37th-arc-for-idea.pdf>.

INVESTIGATION OF EXPERIENCES TEACHING STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Regina Venckienė

Summary

The article contains a survey of some aspects of experiences teaching students with intellectual disabilities. It emphasizes the learning problems, discusses the issues of planning and individualization of teaching/learning substance, points out the most popular methods of teaching geography and nuances of communication and cooperation with other interested persons.

Generalization of investigation data showed that almost all interrogated persons work with children with special needs. The majority of respondents seek solutions of the mentioned problems individually. They mainly communicate with their colleagues and students' parents and individualize the teaching substance and tasks on their own. Their solutions usually are based on teaching aids designed for implementation of the general teaching programs. For complementary information, they usually address the internet sources or attend special courses, seminars and conferences. Most of geography teachers working with children with intellectual disabilities use both classic and active teaching/learning techniques and formal and informal evaluation applying oral and written interrogation methods. According to the obtained data, the teachers of geography, who participated in the interrogation, give priority to teaching skills of geography and all general competencies. It should be noted that generalization of the survey data highlighted some negative aspects of the work with students with intellectual disabilities. It was determined that during the lessons most of the interrogated teachers do not apply evaluation/self-evaluation method and use written quizzes alone. They scored own experience of working with children with special needs to 2–3 points and pointed out lack of competence. Unfortunately, few geography teachers think that students with intellectual disabilities should not be trained at comprehensive schools.

Keywords: geography teachers, students with intellectual disabilities, teaching/learning problems, teaching substance and its individualization, teaching/learning and evaluation methods